

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

О.І. Дребот¹, В.А. Тарнавський²

¹ Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: drebot_oksana@gmail.com; ORCID: 0000-0003-2681-1074

² Білоцерківський національний аграрний університет (м. Біла Церква, Україна)
e-mail: viacheslav.tarnavskiy@btsau.edu.ua; ORCID: 0000-0002-2321-6352

Аграрна сфера є однією з найбільших та традиційно розвинутих галузей економіки України, що використовує землі сільськогосподарського призначення для отримання економічного результату. Сільськогосподарський сегмент бізнесової діяльності забезпечує не тільки внутрішні потреби якісним доступним продовольством, а й має вирішальне значення у розв'язанні світової продовольчої проблеми, експортуючи левову частку сільськогосподарської продукції країнам світу. Забезпечує не тільки дохідність галузі, а й виконує гуманітарну функцію у світовій економіці, протидіючи тенденціям дефіциту продовольства та загрози голоду. Саме земельні ресурси високої якості є традиційною опорою для розвитку країни та позиціонують себе на світовому ринку, і мають використовуватися з належною ефективністю, забезпечуючи стабільність виробництва сільськогосподарської продукції. У статті проаналізовано сучасний стан та основні тенденції використання земель сільськогосподарського призначення. Більшість території України займають землі сільськогосподарського призначення, згідно з даними Держгеокадастру України вони становлять 49% всіх земель України. Більшість земель сільськогосподарського призначення складають орні землі (рілля) — 79% від загальної кількості сільськогосподарських земель, саме ці угіддя відіграють визначну роль в економіці України, оскільки є продовольчою базою для виробництва сільськогосподарської продукції. Ступінь розораності земель є найвищим у Європі та світі, що спонукає шукати нові шляхи розвитку аграрної сфери та підвищення інтенсивності й ефективності використання земельних ресурсів. З впровадженням заходів щодо захисту та збереження якості землі, екологізацією та імплементацією органічного сільськогосподарського виробництва, що є якісним кроком розвитку аграрної галузі. Результати дослідження свідчать про позитивні зрушення у використанні сільськогосподарських земель, виробництві сільськогосподарської продукції, розвитку орендних відносин та соціальної сфери. Аналіз розвитку сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств засвідчив тенденцію до укрупнення площ землекористування та монополізації виробництва сільськогосподарськими агрохолдингами. Авторами досліджено тенденційні напрями розвитку сільськогосподарського землекористування та визначено його основні особливості.

Ключові слова: агрохолдинг, фіскальне регулювання, сільськогосподарське землекористування, земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, фермерські господарства, виробники.

ВСТУП

Сільськогосподарська галузь є однією з найбільших та традиційно розвинутих галузей економіки України, що використовує землі сільськогосподарського призначення для отримання економічного результату. Сільськогосподарський сектор економіки забезпечує не тільки внутрішні потреби

якісним доступним продовольством, а й відіграє важливу роль у розв'язанні світової продовольчої проблеми, експортуючи левову частку сільськогосподарської продукції країнам Європи та Близького Сходу. Забезпечує не тільки дохідність галузі, а й виконує гуманітарну функцію у світовій економіці, протидіючи тенденціям нестачі продовольства та загрози голоду. Саме зе-

мельні ресурси високої якості є традиційною опорою для розвитку країни та позиціонують себе на світовому ринку, і мають використовуватися з належною ефективністю, забезпечуючи стабільність виробництва сільськогосподарської продукції.

Сьогодні аграрна сфера переживає наступний етап земельної реформи — запуск ринку купівлі-продажу земель товарного сільськогосподарського призначення (земельних часток-паїв). Сільськогосподарське землекористування потребує обґрунтування нових підходів до використання, організації та зміни сільськогосподарських земельних угідь, правового та інструментального забезпечення консолідації земель, їх раціонального та ефективного використання. Повноцінне функціонування інституту аграрного ринку ставить нові завдання перед науковою та практичною громадськістю, але разом із тим залишаються невирішеними й попередні проблеми галузі, зокрема: фрагментація (парцеляція) сільськогосподарських земель; забезпечення прав власності на землю та ефективного контролю над дотриманням норм і правил належного землекористування; неефективне використання значної кількості розпайованих земельних ділянок; неефективність орендних відносин. Наведені тенденції викликають необхідність у проведенні глибокого аналізу сучасного стану використання земель сільськогосподарського призначення та пошуку можливостей для його поліпшення.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану та основних напрямів сільськогосподарського землекористування, визначення впливу структурних змін у земельній галузі на умови їх використання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі приділено достатню увагу вивченню раціонального сільськогосподарського землекористування, збереження і відтворення природно-ресурсного потенціалу, фіскального регулювання природокористування та збалансованого землекористування в

сучасних умовах присвячені роботи таких науковців: В. Бардась, А. Бодюк, Б. Буркинський, О. Веклич, С. Гасанов, Д. Гнаткович, О. Голуб, В. Голян, А. Даниленко, Б. Данилишин, Ю. Дехтяренко, Д. Добряк, О. Канаш, В. Кілочко, Я. Коваль, В. Кравців, О. Кучер, М. Лихогруд, Ю. Манцевич, А. Мартин, Л. Новаковський, Ю. Палеха, П. Саблук, А. Сохнич, М. Ступень, А. Третяк, Л. Тулуш, М. Федоров, О. Фурдичко, С. Харічков, М. Хвесик та ін. [1–3]. Дослідження цих науковців зробили значний внесок у вивченні зазначеної тематики, хоча багато теоретичних, методологічних та практичних питань є не вирішеними, у зв'язку з постійним реформуванням та тенденційними змінами, тому потребують подальшого вивчення.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

За проведення досліджень використовувались методи емпіричного рівня (опис, порівняння), теоретичного рівня (загальнологічні: аналіз, синтез), математичного рівня (статистичний). Під час написання статті використовувались матеріали Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, нормативні та законодавчі акти.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Тектонічні зрушення в сільському господарстві України розпочалися на початку 90-х років ХХ ст., коли відбувся перехід від радянської командно-планової системи, де існувала єдина система державної власності на землю до ринкової економіки, що передбачало перехід до кількох форм власності, зокрема: приватної, комунальної та державної. Процес реформування призвів до роздержавлення 12421 колективних сільськогосподарських підприємств і радгоспів, проведення розпаювання та активної приватизації земельних ділянок, створення резервного земельного фонду та земель запасу. Процес переходу земельних ділянок із однієї форми власності в іншу і наразі

відбувається. Україна станом на сьогодні — це держава, площа якої сягає 6% від площі Європи, має 41,3 млн га сільськогосподарських угідь, що становить 19% від площі Європи, з них рілля займає 32,7 млн га, це 27% від території Європи. Кількість земель на одну одиницю населення також перевищує середньоевропейський удвічі і становить 0,9 га, при середньоевропейському — 0,44 га. Тобто Україна займає лідируючі позиції за кількісними площинними характеристиками в Європі, і є важливим гравцем на міжнародному ринку сільськогосподарської продукції.

Структура земельних угідь України з часів проведення земельної реформи, на відміну від форм власності на землю, не зазнала значних змін (табл. 1). Хоча все-таки деякі зміни в структурі земельного фонду відбувалися за рахунок подальшого розорення територій, переведення пасовищ і сіножатей у рілля, та урбанізацією міст, що значно збільшувало ціни на земельні ділянки поблизу, змін угідь ріллі, пасовищ, сіножатей на багаторічні насадження (сади).

Аналізуючи динаміку структури земельного фонду України у розрізі сільськогосподарських угідь фактично з першого етапу реформування земельної сфери з 1994

по 2020 рр., коли Україна фактично готова була перейти до наступного етапу трансформації сільськогосподарських земель, а саме запуску функціонування повноцінного ринку сільськогосподарських земель, ми можемо зробити висновки, що загалом кількість сільськогосподарських угідь зменшилась на 1%, з 41 890,4 тис. га по 41 310,9 тис. га, лісовкриті площі збільшились у загальній структурі земель на 0,6%.

Найбільшу динаміку можна спостерігати в категорії «забудовані землі», що сягала 2,2%, з 2386,2 тис. га у 1994 р. по 3767,5 тис. га у 2020 р. На таку динаміку впливало багато чинників, зокрема загальні трансформаційні процеси економіки, політика роздержавлення, зміни цільового призначення земельних ділянок, урбанізаційні процеси навколо міст-мільйонників, приватизація земельних ділянок та збільшення їх вартості за рахунок зміни цільового призначення з категорій земель сільськогосподарського призначення у категорію земель «землі житлової та громадської забудови», що автоматично підвищувало варіативність використання земель і, відповідно, вартість земельного фонду. Хоча загалом в Україні земельний фонд зберіг свою структуру за часи незалежності в умовах реформування держави (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка зміни сільськогосподарських угідь 2000–2020 рр.

Примітка: розроблено авторами на основі даних Державної служби статистики України [5; 6].

Таблиця 1. Динаміка змін земельного фонду України

Земельні угіддя	Рік											
	1994		2005		2008		2014		2016		2020	
	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%
Сільськогосподарські угіддя	41890,4	69,4	41763,8	69,2	41650	69,0	41511,7	68,8	42726,4	70,8	41310,9	68,4
Лісовкриті площі	10331,0	17,1	10475,9	17,3	10556,3	17,5	10630,3	17,6	10633,1	17,6	10686,8	17,7
Забудовані землі	2386,2	4,0	2458,3	4,1	2476,6	4,1	2550,4	4,2	2552,9	4,2	3767,5	6,2
Відкриті заболочені землі	920,8	1,5	957,1	1,6	975,8	1,6	982,6	1,6	982,3	1,6	973,8	1,6
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1105,6	1,8	1039	1,7	1038,2	1,7	1015,8	1,7	1015,8	1,7	1015,8	1,7
Інші землі	1301,2	2,2	1239,6	2,1	1236,3	2,1	1237,7	2,1	1020,6	1,7	1200,5	2,0
Води	2419,6	4,0	2421,1	4,0	2421,6	4,0	2426,4	4,0	2426,4	4,0	2415,4	4,0
Всього	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,9	100,0	60354,9	100,0	60354,9	100,0

Примітка: сформовано авторами на основі даних Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державної служби ста- тистики України [4–6].

Сільськогосподарські землі – це землі, призначені для того, щоб виробляти сільськогосподарську продукцію та здійснювати сільськогосподарську науково-дослідну і освітню діяльність, а також на цих територіях розміщується відповідна виробнича інфраструктура або призначена для цих цілей [7].

Переважну більшість сільськогосподарських земель становлять орні землі – рілля, що дорівнює 79%, а рівень розораності сільськогосподарських угідь 78%, що є найвищим показником в Європі. Цей рівень є наслідком політики екстенсивного розвитку, що була притаманна радянській епосі в історії України. Значно менші площі займають сіножаті, пасовища та перелоги по 6%, 13% та менше 1% відповідно, й мають подальшу тенденцію до зменшення (рис. 2). Завдяки політиці тотальної приватизації сільськогосподарських земель та введення у сільськогосподарський обіг земель, що раніше були в запасі. Багаторічні насадження становлять лише 2% від загальної площі земельного фонду та істотно не впливають на загальну частку сільськогосподарської продукції, але саме цей вид угідь став акумулюватись поблизу великих міст за рахунок можливості будівництва на земельних ділянках цього виду цільового використання, тим самим збільшивши корисність та вартість цих земель для населення.

Водночас у структурі земельних ресурсів країни та землекористуванні спостерігаються значні диспропорції, поглиблення яких може становити загрозу навколишньому природному та життєвому середовищу, а також ефективності господарської діяльності, стійкому розвитку національної економіки загалом. Сучасна ситуація потребує оптимізації земельного фонду України, зокрема вжиття конкретних заходів щодо ви-

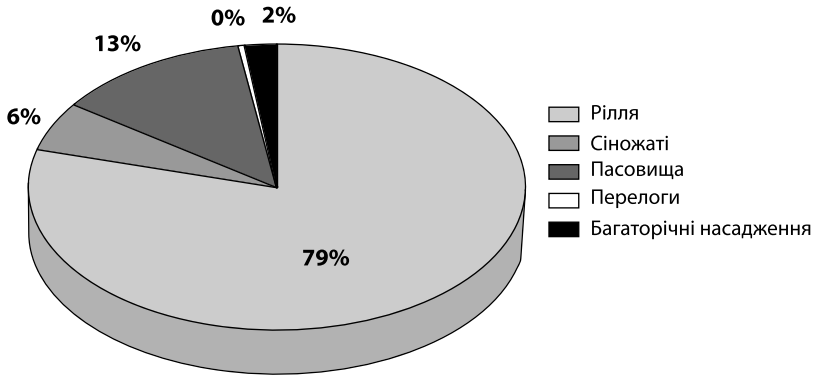

Рис. 2. Структура земель сільськогосподарського призначення станом на 2020 р.

Примітка: розроблено авторами на основі даних Держгеокадастру, Державної служби статистики України [4; 6].

лучення з інтенсивного обробітку деградованих і малопродуктивних земель. До таких земель належать сільськогосподарські угіддя, що мають низьку родючість, та господарське використання яких за призначенням стало сьогодні економічно не ефективним.

В Україні для господарського використання залучено понад 92% території. Надзвичайно високим є рівень розораності території і сягає понад 54% (у розвинутих країнах Європи — не перевищує 35%). Фактична лісистість території України становить лише 16%, що недостатньо для забезпечення екологічної рівноваги (середній показник європейських країн — 25–30%).

Одним із визначальних у формуванні ресурсних передумов забезпечення економічної безпеки держави є рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь в аграрному секторі, який характеризує коефіцієнт розораності.

Надмірна розораність земель (понад 54% земельного фонду України), у т. ч. на схилах, призвела до порушення екологічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів та водойм, що негативно вплинуло на стійкість агроландшафтів і зумовило значне техногенне навантаження на екологічну сферу [8].

Аналізуючи показники розораності та питомої частки сільськогосподарських

угідь у розрізі регіонів (*рис. 3*) можна дійти висновку, що існує пряма залежність між цими показниками для більшості областей. Саме південні регіони характеризуються найбільшою площею сільськогосподарських земель, зокрема Одеська, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська обл. та найбільшим рівнем розораності територій, які є традиційно агропромисловими регіонами України. Найменші розміри сільськогосподарських угідь та відповідно, найнижчий коефіцієнт розораності на початку 2020 р. спостерігалися в трьох адміністративних областях, зокрема, Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській, які традиційно вважаються рекреаційними регіонами країни.

Результатом проведення земельної реформи в Україні є формування на основі приватної форми власності різних організаційно-правових форм господарювання, серед яких можна виділити три основних: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та особисті селянські господарства (господарства населення). Динаміку змін розподілу сільськогосподарських угідь України за категоріями господарств впродовж 2017–2020 рр. наведено на *рис. 4*.

Однією із загальносвітових негативних тенденцій розвитку економіки є укрупнення та монополізація ринків, присутнім це

Рис. 3. Схема розораності сільськогосподарських земель України у розрізі областей
Примітка: розроблено авторами на основі даних текстових та картографічних матеріалів [5; 8].

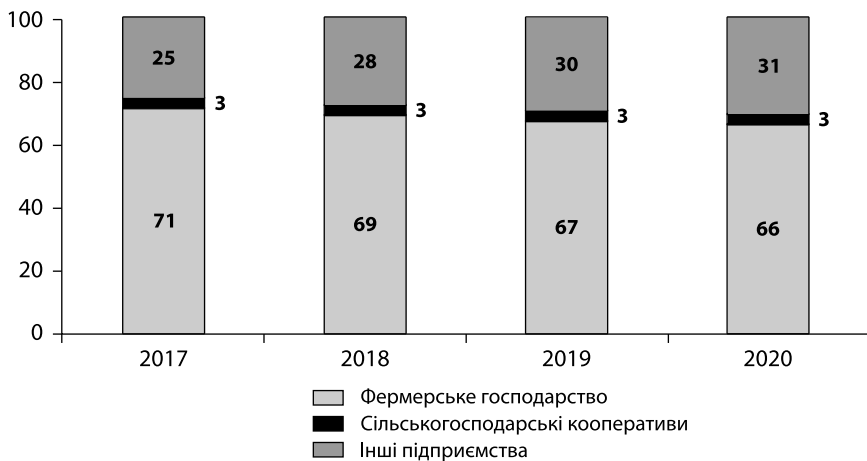

Рис. 4. Динаміка структури зміни кількості сільськогосподарських землекористувачів
Примітка: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики України [9].

явище є в аграрній сфері України. Великий вплив на структуру земельного фонду України здійснюють латифундистсько-олігархічні структури – агрохолдинги. Варто зазначити, що за останні дев'ять років кількість підприємств, земельний банк яких становить понад 10 тис. га збільшилася до 118 одиниць, а їхній сумарний земельний банк становить 6228,85 тис. га (табл. 2).

Слід зазначити, що рейтинг 10 найбільших агрохолдингів змінюється з року в рік, хоча основні підприємства залишаються лідерами виробництва сільськогосподарської продукції в Україні та за обсягами земельного фонду. Хоча є і нові імена в рейтингу, зокрема підприємство «Епіцентр Агро», земельна складова якого надзвичайно швидко розвивається. Вийшовши на ринок у 2017 р. з 116 тис. га, приріст земельного фонду за 5 років сягав 138%, що є лідируючим показником серед інших провідних підприємств.

На сьогодні аграрні холдинги відіграють важливу роль у формуванні сільськогосподарського ринку України. Частка агрохолдингів у загальному обсязі експорту є

вищою, ніж інших сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві цих культур (за винятком сої). Такі тенденції формують загрози для розвитку підприємницького сектору в рослинницькій галузі, оскільки унеможливають використання землі малими та середніми аграрними підприємствами для ведення господарської діяльності, зокрема органічного землеробства [11].

Загалом, реформування земельної галузі в Україні мало позитивні тенденції та зробило з сільського господарства пріоритетну сферу, сприяло розвитку різноманітних господарських форм виробництва у сільській місцевості на основі поєднання нових сільськогосподарських підприємств та інших форм господарювання ринкового типу, побудованих на основі приватної власності на землю й майно, створило умови для діяльності індивідуальних, сімейних фермерських та колективних – підприємницьких, форм організації праці. Водночас упродовж кількох десятиків років в аграрному секторі сформувалася модель активного розвитку рослинництва як напряму

Таблиця 2. Динаміка земельного фонду агрохолдингів в Україні 2015–2021 рр.

Назва агрохолдингу	Роки							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021/ 2015
«Кернел» груп	390	385	430	550	530	530	510	130,77
Ukrlandfarming	654	605	605	570	500	500	475	72,63
Агропросперіс	430,0	430,0	602,5	400,0	396,0	300,0	300,0	69,77
Континентал Фармерз Групп	180	185	185	165	195	195	195	108,33
Миронівський хлібопродукт	360	370	370	370	370	370	370	102,78
ІМК	136,7	137,0	137,0	129,6	123,9	123,9	120,0	87,78
Астарт-Київ	180	185	151	250	250	235	220	122,22
HarvEast	150	151	137	137	127	127	127	84,67
УКРПРОМІНВЕСТ-АГРО	122,0	122,0	122,0	116,5	120,0	120,0	120,0	98,36
Епіцентр Агро	0	0	116	111	121,4	160	160	137,93
РАЗОМ	2602,7	2570,0	2855,5	2799,1	2733,3	2660,9	2597	90,95

Примітка: розроблено авторами на основі даних [10].

спеціалізації господарських підприємств, а тваринницький сектор потребує дотаційної допомоги, хоча й має значний потенціал розвитку в умовах нашої держави.

Отже, сільськогосподарське землекористування є важливою ланкою економіки країни, його подальший розвиток та зростання ролі в системі продовольчої безпеки на внутрішньому й світовому ринках, залежать від покращання геополітичної ситуації у світі та в Європі зокрема. Для успішного функціонування та розвитку цього структурно-функціонального сектору аграрної галузі господарства важливе значення має вивчення його галузевих та регіональних особливостей функціонування, що є предметом подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведення земельної реформи та аналізуючи тенденційні напрями розвитку сільськогосподарського землекористування, можна відміти-

ти такі особливості. Земельні ділянки, що були передані селянам у власність і залишилися за ними, господарі отримали право вільно розпоряджатися ними на свій розсуд: створити власне господарство, передати в оренду й одержувати орендну плату, передати спадкоємцям, продати. Сільськогосподарська галузь тяжіє, як більшість галузей економіки, до монополізації та укрупнення, появи великої кількості агрохолдингів. Керівництво держави підтримує довгострокове володіння земельними активами, зокрема проводячи зважену фіскальну та законодавчу політику. У структурі договорів оренди за строком їх дії зростає питома частка довгострокової оренди, а короткострокова оренда практично зникла. Термін дії договорів стартує від 7 років; простежується позитивна тенденція до зростання середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві та розмірів орендної плати, але, на жаль, з одночасним знеціненням гривні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добряк Д.С., Мартин А.Г., Євсюков Т.О., Күзін Н.В. Економічні проблеми сучасного землеустрою в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 4. С. 80–85.
2. Дребот О.І., Добряк Д.С., Мельник П.П., Сахарницька Л.І. Наукові засади формування та розвитку сільськогосподарського землекористування на основі трансформації земельних відносин. *Збалансоване природокористування*. 2021. № 4. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2021.253080>
3. Фурдичко О.І., Нагорнюк О.М., Палапа Н.В. та ін. Підвищення екологічної культури сільського населення України в умовах децентралізації влади: порівняння з європейським досвідом. *Агроекологічний журнал*. 2021. № 4. С. 6–11. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.4.2021.252948>
4. Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua>
5. Регіони України 2019: статистичний збірник / за ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 309 с.
6. Сільське господарство України 2019: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 230 с.
7. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
8. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: <https://zakon.cc/law/document/read/413-2017-%D0%BF>
9. Сільське господарство України 2020: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 231 с.
10. Динаміка земельного банку топ-10 агрохолдингів 2010–2021 роки. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#325>
11. Попов А.С. Сучасний стан і основні тенденції використання земель сільськогосподарського призначення. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4775>

REFERENCES

1. Dobriak, D.S., Martyn, A.H., Yevsiukov, T.O. & Kuzin, N.V. (2017). Ekonomichni problemy suchasnoho zemleustroiu v Ukraini [Economic problems of modern land management in Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia* — *Balanced nature management*, 4, 80–85 [in Ukrainian].
2. Drebot, O.I., Dobriak, D.S., Melnyk, P.P. & Sakhar-nytska, L.I. (2021). Naukovi zasady formuvannia ta

- rozvytok silskohospodarskoho zemlekorystuvannya na osnovi transformatsii zemelnykh vidnosyn [Scientific principles of the formation and development of agricultural land use based on the transformation of land relations]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannya — Balanced nature management*, 4, 5–13. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2021.253080> [in Ukrainian].
3. Furdychko, O.I., Nagorniuk, O.I., Palapa, N.V. et al. (2021). Pidvyshchennia ekolohichnoi kultury silskoho naselennia Ukrainy v umovakh detsentralizatsii vlady: porivniannia z yevropeiskym dosvidom [Increasing the environmental culture of the rural population of Ukraine in conditions of decentralization of power: comparison with European experience]. *Ahroekolohichniy zhurnal — Agroecological journal*, 4, 6–11. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.4.2021.252948> [in Ukrainian].
 4. Derzhavna sluzhba z pytan heodezii kartohrafii ta kadastru. (nd.). URL: <https://land.gov.ua> [in Ukrainian].
 5. Vernera, I. (Ed.). (2019). *Rehiony Ukrainy 2019: statystychnyi zbirnyk [Regions of Ukraine 2019: statistical collection]*. Kyiv [in Ukrainian].
 6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019). *Silke hospodarstvo Ukrainy 2019: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine 2019: statistical collection]*. Kyiv [in Ukrainian].
 7. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine]. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [in Ukrainian].
 8. Deiaki pytannia udoskonalennia upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy: Postanova kabinetu ministriv Ukrainy vid 7 chervnia 2017 r., № 413 [Some issues of improving management in the sphere of use and protection of state-owned agricultural lands and their disposal: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 7, 2017, No. 413]. (2017). URL: <https://zakon.cc/law/document/read/413-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].
 9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2020). *Silke hospodarstvo Ukrainy 2019: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine 2020: statistical collection]*. Kyiv [in Ukrainian].
 10. Dynamika zemelnoho banku top-10 ahrokhodfinhiv 2010–2021 roky [Dynamics of the land bank of the top 10 agricultural holdings in 2010–2021]. (2022). URL: <https://latifundist.com/rating/top100#325> [in Ukrainian].
 11. Popov, A.S. (2016). Suchasnyi stan i osnovni tendentsii vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia [The current state and main trends in the use of agricultural land]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4775> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 07.05.2022
